

Naar een duurzaam en sociaal inclusief gemeentelijk voedselbeleid *Tien handreikingen van Voedsel Anders*

Het Voedsel Anders netwerk roept de nieuwe gemeentebesturen in Nederland op om een breed en echt duurzaam voedselbeleid op te stellen. We roepen gemeenten op samen met betrokken bewoners en ondernemers deze kansen om te zetten in een daadkrachtig lokaal voedselbeleid.

In de aanloop van de lokale verkiezingen zijn al een aantal voorstellen gedaan door onder andere [Van Amsterdamse Bodem](#), de [Flevo Campus Think Tank](#) en Voedsel Anders Vlaanderen. In dit stuk hebben we elementen van deze aanbevelingen verwoord, aangevuld en op onderdelen specifieker gemaakt, bedoeld om discussie te stimuleren en te inspireren.

Voor steden zijn niet alleen energieverbruik, vergroening van de stad, en bijv. schone lucht relevant; ook voedselbeleid vormt een wezenlijk onderdeel van de lokale duurzaamheidsagenda. Voedsel gerelateerde gezondheidsproblemen, de zorgwekkende achteruitgang van de biodiversiteit en het gebrek aan bestaanszekerheid van boeren maken de transitie van ons voedselsysteem urgent. Maar gelukkig zijn overal al pioniers bezig met lokale en duurzame landbouw, met korte ketens van producent naar consument die een eerlijker prijs opleveren voor de boer. Niet alleen de centrale overheid en provincies, maar vooral ook gemeenten kunnen hierin een belangrijke stimulerende rol spelen.

Zij kunnen lokale, natuurinclusieve initiatieven faciliteren die de boer een beter bestaan bieden en lokale kringlopen bevorderen. Voor nieuwe ruimtelijke inzichten en nieuwe vormen van grondgebruik is wel aanpassing van de ruimtelijke ordening vereist.

Door de bril van voedsel gaan we anders kijken naar de stad en de relatie met het omliggende platteland. Nieuwe ruimtelijke inzichten en nieuwe vormen van grondgebruik vragen om aanpassing van de ruimtelijke ordening. Lokaal, duurzaam, natuurinclusief, biodiversiteit bevorderend, lokale kringlopen en met een eerlijke prijs voor de boer. Naast de centrale overheid en provincies kunnen gemeenten hierin een belangrijke stimulerende rol spelen.

Samen op weg naar een duurzaam voedselsysteem!

Inspirerende boeren en ondernemers bewijzen iedere dag weer wat mogelijk is. Ze produceren met een minimale impact op het milieu, ze verbinden landbouw met natuur en kennen het belang van een gezonde bodem. Samen met een groeiende groep burgers en consumenten die opnieuw bewust met hun voedsel bezig zijn, maken ze deel uit van een brede voedselbeweging. Bewoners en ondernemers zijn begaan met voedsel. Het verbindt alle leeftijden en culturen. Velen willen gezond en duurzaam voedsel, zo veel mogelijk uit de regio. Ze ontplooiën initiatieven om voedselverspilling tegen te gaan. Ze zijn bezig met groen in de buurt, biodiversiteit in en rond de stad, zelf voedsel verbouwen in tuin, balkon of op daken en composteren van groenafval om te gebruiken voor betere bodems met groter wateropvangend vermogen. In Nederland en Vlaanderen komen vele van deze netwerken,

pioniers, lokale initiatieven en organisaties samen in het nog steeds groeiende Voedsel Anders netwerk. Zie het [Voedsel Anders manifest](#) ondertekend door 70 organisaties.

Niet alleen bedrijven en burgers dragen hun steentje bij aan een beter voedselsysteem; overheden hebben daarin ook een cruciale aansturende en ondersteunende rol. Op diverse plaatsen is daar een goede start mee gemaakt, maar er kan nog veel meer. We kunnen leren van elkaars goede voorbeelden en elkaar inspireren. Ook steden en gemeenten! Het aantreden van nieuwe gemeentebesturen is bij uitstek het moment om kansen te verzilveren en samen werk te maken van duurzaam lokaal voedselbeleid. Voedsel Anders zet een aantal kansrijke en inspirerende actiepunten op een rijtje.

Tien voorstellen voor een duurzaam voedselbeleid

- 1 Ontwikkel een gemeentelijke voedselstrategie**
- 2 Stimuleer duurzaam en gezond voedsel en catering in de gemeente**
- 3 Stimuleer korte ketens, lokaal voedsel en stadslandbouwprojecten**
- 4 Maak een omslag in de ruimtelijke ordening**
- 5 Zet publieke gronden in voor lokale en agroecologische voedselproductie**
- 6 Ga voedselverspilling tegen en versterk de circulaire economie**
- 7 Bevorder een gezonde voedselomgeving en voedseleducatie**
- 8 Bevorder de biodiversiteit samen met bewoners en boeren**
- 9 Composteer organisch afval**
- 10 Betrek bewoners en lokale ondernemers**

1 Ontwikkel een gemeentelijke voedselstrategie

Een voedselstrategie helpt lokale overheden na te denken en keuzes te maken over haar rol in de transitie naar een duurzaam en eerlijk voedselsysteem. Een gemeentelijke voedselstrategie kijkt naar alle activiteiten die in (de nabije omgeving van) een gemeente gebeuren: van voedselproductie, verwerking, logistiek, en distributie voor de lokale markt tot consumptie en het terugdringen en hergebruik van voedselafval.

Lokale boeren moeten gemakkelijker toegang krijgen tot lokale markten en tussenschakels in de keten moeten tot een minimum worden beperkt. Daardoor kan een groter deel van de prijs bij de boer terecht komen, en worden lokale boeren en consumenten elkaars bondgenoten. Ruimte wordt zo optimaal mogelijk benut en agro-ecologische landbouwinitiatieven in en om de stad krijgen een boost.

Een dergelijke aanpak kan ook bijdragen aan meer sociale cohesie en inclusiviteit. Gemeentelijke voedselstrategieën proberen bovendien om kringlopen van energie, water en grondstoffen zo lokaal mogelijk te sluiten en voedselverspilling te vermijden. Een volwaardige

gemeentelijke voedselstrategie streeft een democratisch proces na, door bijvoorbeeld de visie en bijbehorende acties te bespreken in een gemeentelijke voedselraad (food council), waarin bij voedsel betrokken burgers en lokale maatschappelijke organisaties en andere relevante partijen actief betrokken worden bij formulering en uitvoering.

Veel gemeenten die een voedselstrategie hebben opgesteld of daarmee bezig zijn hebben zich internationaal aangesloten bij het netwerk van het "[Milan Urban Food Policy Pact](#)". Dit is in 2015 opgesteld en inmiddels hebben zich wereldwijd ruim 160 steden (met samen meer dan 450 miljoen inwoners) hieraan verbonden om lokale duurzame en eerlijke voedselsystemen te ontwikkelen. In Nederland werken daarnaast 12 steden (waarvan 8 die het Milan Pact ondertekend hebben) samen in de [City Deal Voedsel op de Stedelijke Agenda](#) om ervaringen uit te wisselen met integraal voedselbeleid. Voedsel Anders roept alle gemeenten op om het Milan Pact te ondertekenen en acties uit het bijhorende actieplan te implementeren.

2 Stimuleer duurzaam en gezond voedsel en catering in de gemeente

Stimuleer projecten en campagnes voor gezonde voeding en een gezond gewicht. Voedsel kan als verbindend thema werken voor beleidsvelden zoals onderwijs, economie, groen, ruimte en milieu. Zorg dat in kantines op van gemeentelijke instellingen, ziekenhuizen, scholen en op andere publieke plaatsen gezond en duurzaam voedsel wordt aangeboden. Door ecologische en eerlijke criteria in te bouwen bij aanbestedingen, en rekening te houden met de mogelijkheden van lokale aanbieders, creëer je voordelen voor alle betrokken actoren. Lokale boeren, koks en cateraars kunnen dan participeren en zo is de kans groter dat geld blijft circuleren in de lokale economie en creëert men lokale werkgelegenheid.

Er zijn volop voorbeelden hoe op deze manier de lokale voedsel economie kan worden versterkt. Bijvoorbeeld in Kopenhagen coördineerde het gemeentelijke [House of Food](#) het proces om [schoolmaaltijden](#) beter te maken, o.a. door te werken met verse, seizoensgebonden en 90% biologische ingrediënten. Ook in de Schotse regio [East Ayrshire](#) slaagden lokale overheden erin om schoolmaaltijden meer lokaal en duurzamer aan te besteden, o.a. door openbare aanbestedingen op te splitsen in verschillende deelcontracten waar ze toegankelijk werden voor kleine en middelgrote lokale bedrijven. Een onafhankelijke studie berekende dat dit beleid de gemeenschap een social return on investment van 6 pond per geïnvesteerde pond oplevert. Naast economische meerwaarde en meer lokale werkgelegenheid waren er ook volop ecologische en sociale voordelen. Er was minder CO2 uitstoot, de maaltijden werden lekkerder en gezonder bevonden en de kinderen zijn aantoonbaar aandachtiger in de klas.

Nederland kent weliswaar niet dezelfde traditie als andere landen met warme maaltijden op school, maar er zijn tal van kansen voor catering en duurzame inkoop bij zorginstellingen en andere publieke organisaties. Niet alleen kinderen, maar ook ouderen en kansarme groepen zijn gebaat bij een kwaliteitsverbetering van hun maaltijden. Vers, gezond en lekker eten, met de nadruk op groenten en fruit, draagt bij aan hun welzijn en gezondheid. Daarnaast draagt lokaal, ecologisch en eerlijk ook bij aan meer biologische producten en minder

voedselkilometers, wat goed is voor het milieu. Duurzame en lokale catering heeft ook een educatieve meerwaarde. Het slaat een brug tussen stad en platteland, en brengt teler, kok en eter dichterbij elkaar.

3 Stimuleer korte ketens, lokaal voedsel en stadslandbouwprojecten

Stimuleer bewoners om betrokken te raken bij voedselproductie. Dat schept verbondenheid en ook inzicht in en meer waardering voor de productie van goed voedsel. Er zijn overal in het land initiatieven van onderop van boeren, groepen consumenten en korte keten-initiatieven die belangrijke bouwstenen vormen voor de voedseltransitie. Hiertoe behoren boeren die met streekproducten of huisverkoop beginnen; initiatieven van groepen burgers als voedselcoöperaties, Community Supported Agriculture en Herenboeren; bedrijfjes die investeren in regionale logistiek via webshops en [maaltijdboxen](#) als Willem & Drees of Rechtstreek; initiatieven die producten via korte ketens proberen te verkopen aan zorginstellingen via [‘gezonde korte ketens’](#) als Diverzio of Atlantis Handelshuis; initiatieven voor professionele stadslandbouw en gemeenschapstuinen, etc. etc.

Het aantal initiatieven van onderop is inmiddels al zo groot dat er nauwelijks een compleet overzicht van is te geven. Dit is zeer positief, en een uitdrukking van het feit dat de voedseltransitie geleidelijk op gang begint te komen. Tegelijkertijd is het belangrijk te beseffen dat het om jonge en kwetsbare initiatieven gaat die nog lang niet volwassen zijn, en vooral op lokaal en regionaal niveau tot ontwikkeling hebben kunnen komen. Lokale en regionale overheden zullen in de komende tijd dan ook nog een sleutelrol blijven spelen om de voedseltransitie naar een volgend niveau te brengen.

Gemeentes kunnen de op gang komende ketens kansen bieden op markten of of in leegstaande winkelpanden, eventueel met inschakeling van reïntegratie-krachten.

- Stimuleer projecten voor eetbare parken en buurtmoestuinen
- Stimuleer stadslandbouwprojecten en nieuwe burgerinitiatieven als Community Supported Agriculture (CSA), voedselcoöperaties, etc.
- Probeer in de ruimtelijke ordening en andere regelgeving zo veel mogelijk ruimte creëren voor dergelijke initiatieven.

4 Maak een omslag in de ruimtelijke ordening

We laten steden en dorpen uitbreiden zonder aan landbouwgronden het belang toe te kennen dat zij verdienen. Kostbare vruchtbare grond verdwijnt onder asfalt, zand en beton voor de bouw van huizen, loodsen en kantoren. We vergeten mede onder druk van de hoge grondprijzen om de steeds belangrijker functies als stadslandbouw en groen een structurele rol te geven in deze nieuwe gebieden. Laten we kiezen voor het integreren van groen en stadslandbouw waar dat mogelijk is, zowel in als direct rond de stad.

Voedsel Anders bepleit een omslag in het denken over ruimtelijke ordening richting ambitieuze plannen om deze functies beter te integreren. Pas bestaande plannen aan en ontwerp nieuwe duurzame en toekomstbestendige plannen. Bestem waar mogelijk in en in elk geval rond de steden, in samenspraak met omliggende meer landelijke gemeentes, de beschikbare ruimte om duurzame en natuurinclusieve landbouw op grotere schaal mogelijk te maken. Laten we kijken naar inspirerende voorbeelden elders die aan kostbare landbouwgrond in en om de stad een beschermde status toekennen, zoals de stadstuinen (huerta's) in [Barcelona](#) en [Valencia](#), het landbouwpark [Zuid-Milaan](#), of projecten in Detroit. Dit benut de potentie van onze vruchtbare gronden voor lokale voedselproductie, stimuleert de biodiversiteit en heeft een recreatieve en educatieve functie voor jong en oud in de stad.

5 Zet publieke gronden in voor agroecologische lokale voedselproductie

Het aantal boeren neemt steeds verder af, wellicht wel de meest urgent uitdaging waar ons voedselsysteem voor staat. Tegelijk vinden zij die willen beginnen met landbouw amper toegang tot landbouwgrond. Dit is zeker het geval als ze dat op agro-ecologische wijze willen doen. Agroecologie, natuurinclusieve landbouw en multifunctionaliteit kregen steeds meer aandacht en erkenning, maar gelden in de gangbare landbouwwereld nog steeds als buitenbeentjes en worden argwanend bekeken. Het vernieuwende karakter van deze ontwikkelingsrichting zorgt er ook voor dat er weinig steun is vanuit het gangbare landbouwnetwerk en dat nieuwe, agroecologische toekomstboeren bijvoorbeeld moeilijker toegang hebben tot leningen en subsidies. Hier is een omslag nodig waar ook gemeenten een belangrijke stimulerende rol in kunnen spelen.

Kies als gemeente voor het in gebruik geven van (potentiële) landbouwgronden die in bezit zijn van de overheid of waar de gemeente invloed op heeft aan agro-ecologische boeren. Het is logisch om gronden van de gemeenschap in te zetten voor activiteiten die bijdragen aan publieke doelen. Soms gaat het aanzienlijke oppervlaktes vruchtbare landbouwgronden, precies wat nodig is om een agroecologische voedselstrategie meer armslag te geven. Inzet van deze gronden kan ruimte creëren voor startende agro-ecologische initiatieven. Een voorbeeld is de [Stad Gent](#) die recent 10 hectare grond voor stadsgerichte landbouwprojecten heeft aangewezen. Ook in Nederland zijn er volop initiatieven van jonge [Toekomstboeren](#) of van innovatieve landbouwprojecten als [Herenboeren](#) die slechts met moeite grond kunnen vinden en waar gemeentelijk beleid ruimte kan bieden.

6 Ga voedselverspilling tegen en versterk de circulaire economie

Circa een derde van al het voedsel wordt verspild. Alleen al in een stad als Amsterdam gaat het dagelijks om bijvoorbeeld 20.000 broden, 110.000 stuks fruit en 134.000 aardappelen. Het tegengaan van verspilling en het opwaarderen van reststromen is daarom van groot belang. Gemeenten kunnen hierin een belangrijke rol spelen, onder meer door voorlichting en het ondersteunen van initiatieven die voedsel dat verspild dreigt te worden hergebruiken voor menselijke consumptie. Voorbeelden zijn voedselbanken, de [Coalitie Buitengewoon](#) in Almere

die voedseloverschotten verwerken tot gezonde maaltijden voor minima, en initiatieven als [Kromkommer](#) of [De Verspillingsfabriek](#) in Veghel die overschotten verwerken tot nieuwe voedselproducten als soepen en sauzen.

Gemeentes kunnen ook een rol spelen in het stimuleren van innovaties en startups die voedselverspilling terugdringen en reststromen hergebruiken en tot waarde brengen op basis van benaderingen als circulaire economie. Dit kan door het ontwikkelen en delen van kennis, het terugdringen van belemmerende regelgeving en het stimuleren van circulaire bedrijven. Er zijn volop startende bedrijven op dit vlak, die bijvoorbeeld paddestoelen op koffiedik produceren naar het voorbeeld van [Rotterzwam](#) of de [Voedselkringloop Amsterdam](#), die soms een steuntje in de rug kunnen gebruiken. Circulariteit is het fundament onder de hoogstnoodzakelijke verduurzaming van de voedselketen.

7 Bevorder een gezonde voedselomgeving en voedseleducatie

We kennen in Nederland mooie voorbeelden van voedselonderwijs en projecten. Op vele plaatsen zijn gezonde school projecten met onder andere lokale Gemeentelijke Gezondheidsdiensten uitgevoerd. Amsterdam heeft met haar 100-jarige [schooltuinprogramma](#) een uniek aanbod als het gaat om voedselonderwijs op basisscholen. Het schooltuinprogramma wordt daar beschouwd als een verworven recht, en er wordt niet getornd aan de budgetten die ermee gemoeid zijn. Sommige andere gemeenten hebben ook dergelijke projecten, maar op de meeste plaatsen ontbreekt dit nog in het basisonderwijs, mede vanwege de genoemde budgetten. Gemeentes zouden gezamenlijk kunnen overleggen wat een haalbare constructie is om scholen hierbij te helpen, want een schooltuin biedt een rijke leeromgeving voor voedseleducatie op de basisschool.

In het voortgezet onderwijs ontbreekt het in het hele land nog aan voldoende structurele aandacht voor de relatie tussen voeding, milieu en gezondheid op scholen. Samenwerking tussen gemeenten, scholen en lokale organisaties biedt een goede basis om het voedselonderwijs op basisscholen en in het voortgezet onderwijs verder uit te bouwen. Het is zaak hierbij niet enkel terug te vallen op landelijke programma's als Jongeren op Gezond Gewicht of Jong Leren Eten, die te makkelijk beïnvloed kunnen worden door belangen van grote voedselbedrijven. Juist op lokaal niveau liggen er kansen om scholieren direct te verbinden met boeren en het omringende platteland, o.a. door bezoeken aan de boer of praktische lessen met voedsel en/of bodem.

Naast educatie is het van groot belang een gezonde voedselomgeving in de stad te bevorderen. In een omgeving waarin [de publieke ruimte wordt gedomineerd door ongezonde en niet duurzaam geproduceerde 'junk food'](#) is ieder vorm van voedseleducatie bij voorbaat gedoemd te mislukken. Er zijn daarom andersoortige maatregelen nodig waardoor gezond en duurzaam voedsel een prominentere plaats in de publieke ruimte krijgt en de gewone keuze worden. Dit kan o.a. door maatregelen in de ruimtelijke ordening, vergunningen en vestigingsbeleid die een rem zetten op ongezonde food outlets, en stimulerende maatregelen

die het aanbod van gezond en duurzaam voedsel. Gemeenten kunnen hier een belangrijke regulerende en faciliterende rol in spelen.

8 Bevorder de biodiversiteit samen met bewoners en boeren

Gemeenten beheren veel openbaar groen en kunnen een enorme stimulans geven aan de lokale biodiversiteit. Dat is bijzonder urgent in het licht van de achteruitgaande insectenstand (niet alleen de bijen) en daarmee ook de dreiging voor vogels en andere dieren die afhankelijk zijn van deze insecten. Uiteindelijk is ook de toekomst van onze voedselproductie afhankelijk van de instandhouding van biodiversiteit.

Er zijn tal van mogelijkheden om in en om de stad de biodiversiteit te bevorderen:

- Maak parken, plantsoenen en groenstroken biodiverser.
- Zorg voor een inkoopbeleid met alleen gifvrije planten en bollen.
- Kies overal – ook in bloembakken - voor planten die voedsel geven aan bijen en vlinders – dus geen steriele hybriden en exoten die bijen niets te bieden hebben.
- Stimuleer bewoners dat ook te doen: steun bewonersinitiatieven, promoot groene gevels, boomtuinen, geveltuinen, medebeheerprojecten, buurtmoestuinen etc.
- Maai bermen zo min mogelijk en alleen waar en als dat echt noodzakelijk is.
- Zaaï waar mogelijk bermen en groenstroken in met bloemrijke mengsels.
- Betrek lokale boeren bij ecologisch landschapsbeheer in en rond de gemeente en beloon hen daarvoor.

9 Composteer organisch afval

Veel gemeenten halen tuin- en gft afval op om dit om te zetten in zwart goud: compost. Een zegen voor de bodemvruchtbaarheid en het waterbergend vermogen van grond. Dit kan goed ingezet worden in parken, moestuinen, geveltuinen, groenstroken, tuinen van bewoners en lokale voedselprojecten.

In sommige gemeenten – waaronder Amsterdam - verdwijnt nog een groot deel van het organisch materiaal via de afvalcontainer in de verbrandingsoven. Dat materiaal kan met hulp van bewoners en ondernemers lokaal omgezet worden in compost. Zo kan de afvalstroom en de CO₂ productie gereduceerd worden en verbeteren we onze bodems.

- Zet een compostwerf op. Leer van de goede ervaringen in Vlaanderen, leg uw oor te luisteren bij de VLACO.
- Steun bewonersinitiatieven voor buurtcomposteren, wormenhotels en stel middelen en locaties beschikbaar. Experimenteer, investeer en schaal zo snel mogelijk op.

10 Betrek bewoners en lokale ondernemers

Gemeenten die gebruik durven te maken van de denkkraft, het initiatief en de inzet van bewoners staan sterker. Steeds weer blijkt dat bij succesvolle ervaringen met effectief lokaal voedselbeleid een belangrijk deel van de kracht komt uit het maken van de juist mix tussen overheid, burgers en bedrijfsleven. Faciliteren, stimuleren, mogelijk maken maar niet overnemen, bewoners aan het roer, dat zijn de elementen voor projecten met de mooiste en meest duurzame resultaten. De gemeente heeft alle profijt bij dit soort projecten, waar nodig en mogelijk in goede samenwerking met medewerkers van de gemeente.

- Betrek bewoners en lokale ondernemers bij het ontwerpen en uitvoeren van plannen.
- Stimuleer bewonersinitiatieven en neem onnodige belemmeringen weg.
- Maak budgetten vrij voor materiaal en organisatorische ondersteuning.
- Durf bewoners de ruimte te geven en probeer dat niet te laten reguleren door ambtenaren.

Het oprichten en faciliteren van een lokale voedselraad of food policy council kan een prima instrument zijn om het overleg en de samenwerking tussen burgers, ondernemers en lokale overheid te organiseren. Ook blijkt uit [ervaringen elders in de VS, Canada en Europa](#) dat dergelijke food councils een grote stimulans kunnen zijn voor het versterken van lokale netwerken en genereren van collectieve creativiteit en nieuwe ideeën voor lokale projecten en uitvoeringsprogramma's. Ook ten aanzien van de transitie naar een duurzaam en eerlijk voedsel systeem geldt: samen maken we de toekomst.

Voedsel Anders, mei 2018

Het Voedsel Anders netwerk is in 2012 gestart om de beweging te versterken van mensen in Nederland en Vlaanderen die een ander systeem van voedsel en landbouw willen. Onze kernbegrippen zijn: eerlijke prijzen voor de producent, gezond en lekker eten, samenwerken met de natuur, beperken van de macht en invloed van de grote agrochemische bedrijven, korte ketens, rechtvaardige handel, toegang tot grond en zeggenschap van producent en burger over het voedsel.

Wij zijn actieve burgers, al dan niet aangesloten bij een organisatie, waaronder boeren, vissers, studenten, stadslandbouwers, kunstenaars, natuurliefhebbers, onderzoekers, beleidsmakers, denkers en doeners, kokers en eters.

www.voedselanders.nl en www.voedsel-anders.be
info@voedselanders.nl